

ТЕОДОР ТЕОДОРОВ КАТО ПРЕДСЕДАТЕЛ НА VIII ОНС (1894–1896 г.)

Мариета Йосифова Пенева

TEODOR TODOROV AS CHAIRMAN OF THE VIII NATIONAL ASSEMBLY (1894–1896)

Marieta Yosifova Peneva

Abstract

Born March 14, 1859 in Elena, Teodor Todorov received his primary and secondary education in Elena and Gabrovo and then continued his studies in Russia. In 1893 he graduated from the Faculty of Novorossiysk University (Odessa). This determined his enduring feelings for Slavophilism and Russia. After returning to Bulgaria in the middle of 1886, he began his career as a lawyer in Ruse. His involvement with politics coincided with his professional development. Teodorov did not belong to the generation of politicians who took part in the national liberation movement, or the struggle for an independent church and education. From the beginning of his political career after the dethronement of Prince Alexander I he was defined as a Russophile. He strongly supported the dethronement of the Prince and endorsed the interim government of Metropolitan Kliment (Vasil Drumev) and was one of his defenders. During the time Teodorov served as Chairman of the National Assembly (1894-1896) he proved himself an extremely clever politician and a gifted orator. He asserted himself as the third major political factor in the country after the Prince and the Prime Minister. He was an irreconcilable enemy of liberals and Stambolov in particular. He was an undisputed authority among conservatives and hard-line Narodnyak Russophiles, and he advanced on the political arena at a time when the country had plunged into both social and political turmoil.

Key words: *National Party, Parliamentary session, Reconciliation with Russia, Parliamentary elections, Government.*

Роденият на 14 март 1859 г. в гр. Елена Теодор Теодоров присъства в съвременната историческа литература, като водеща фигура в политическия живот на България от края на XIX и началото на XX в. Първоначалното си образование получава в Елена и Габрово, а по-късно учи в Русия. През 1893 г. завършва Юридическия факултет на Новорусийския университет (Одеса). Това определя трайните му чувства към славянофилството и Русия. След завръщането си в България от средата 1886 г. започва неговата кариера като адвокат в Русе. Заедно с професионалното му развитие са и първите му политически изяви. Теодоров е от представителите на онази политическа генерация, която не е участвала в националноосвободителното движение, борбите за независима църква и образование. Още от самото начало на своята политическа кариера, след детронацията на Александър Батенберг, той се определя като русофил. Той твърдо отстоява княжеската детронация и застава зад временното правителство на митрополит Климент (Васил Друмев), а по-късно е един от неговите защитници.

Т. Теодоров въпреки активното си участие в политическия живот на страната (председател на VIII ОНС; министър на правосъдието и на финансите в кабинета на Константи Стоилов; министър на финансите в кабинета на Иван Евстатиев Гешов и Стоян Данев; министър – председател и министър на външните дела и изповеданията през 1918–1919 г.; народен представител в IX–XXI ОНС и V ВНС; водеща фигура в Народната и Прогресивнолибералната партия) и изключително многобройните му речи в Народното събрание не оставя след себе си извори и материали с които да бъде задълбочено разгледан. Единствено в София след смъртта му през 1925 г. излиза сборник в негова памет. Запазени са неговите лични архиви в НА БАН и БИА-НБКМ. До сега липсва подробно, аналитично биографично изследване за Теодоров. С най-голям принос и в частност към историята на Народната партия са сериозните и задълбочени монографии и публикации на Веска Николова¹. Иван Теодоров посвещава на баща си студията „Парламентарния лъв“². В своята публикация Татяна Трифонова разглежда ранната му обществена и опозиционна дейност.³ Настоящата публикация си поставя за цел да бъде част от едно по-задълбочено анализиране на образа на Теодор Теодоров и по-

конкретно ще се опита да привлече вниманието върху неговата първа голяма обществена длъжност, а именно периода в който е председател на VIII ОНС.

* * *

Обществено-политическата дейност на Теодор Теодоров до падането на кабинета на Стефан Стамболов до голяма степен предопределя по нататъшното му развитие като водеща личност не само в редовете на Народната партия, но и в държавния и политическия живот на страната. През 1893–1894 г. в Русе в сътрудничество с д-р Димитър Вачов чрез вестник “Народна воля” и редица публични изяви „не малко допринесоха за падането на Стамболов”⁴. Постепенно русенският вестник на Съединената легална опозиция става вторият по значение неин печатен орган след столичния „Свободно слово”.

На 20 април 1894 г. по инициатива на Т. Теодоров се провежда голямо събрание на русенското гражданство в салона на общината, там се взема решение за свикване митинг следващия ден в градинката на хотел „Дачия” за обсъждане политиката на правителството. Накрая говори Т. Теодоров, чието пламенно слово завършва с призива „Долу Стамболов! Долу тиранията му!”⁵. След жестоки сблъсъци между опозицията и правителствените привърженици, за да не бъде арестуван и малтретиран, Т. Теодоров заминава за Елена, където посреща вестта за падането на кабинета на Ст. Стамболов⁶.

На 17 май правителството на Стамболов подава оставка. Начело на новия кабинет застава известният политически деец Константин Стоилов. След 19 май 1894 г. в оформилата се нова политическа ситуация Т. Теодоров застава на страната на К. Стоилов. В литературата той е определен като цанковист. Това твърдение не е подкрепено с документи, с негови изказвания в тази насока или със задълбочени научни изследвания. Най-вероятно основание за това дава участието му с цанковиста Димитър Моллов в Елена на изборите за VIII ОНС. Т. Теодоров е русофилски настроен, с трайни връзки с русофилските среди, без да бъде организационно обвързан с тях⁷. Причините за това се коренят в консервативната семейна среда. Произхожда от заможен еленски род. Баща му Иван х. Тодоров е между най-автори-

тетните и интелигентни хора в Елена. Не без значение е и високото за времето си образование което получава в Русия и Франция.

На 11 юни 1894 г. в Русе се създава комитет на Народната партия, в който влизат представители на всички партии⁸. Благодарение на своите качества на енергичен и перспективен общественик Т. Теодоров е избран за председател. Това става ясно от една телеграма с дата 2 август 1894 г. подписана от него, в качеството му на председател на клуба на Народната партия в Русе и изпратена до княз Фердинанд по случай годишнината от встъпването му на българския престол⁹.

Кандидатурата на Т. Теодоров в предстоящите парламентарни избори за VIII ОНС е официално поставена в Русе и Русенска околия, а на 3 септември 1894 г. е публикувана и програмата на русенските кандидати на Съединената легална опозиция за VIII ОНС. В така предложената на избирателите програма залягат вижданията на Т. Теодоров за демократизиране на обществото и държавата. Тя представлява разгърната законодателна и управленска платформа. Много от постановките в нея са в съзвучие както с програмата на Съединената легална опозиция от март 1894 г., така и с вижданията на правителството за реформи във всички ведомства и промени в някои закони, съкращаване на излишните разходи и т.н. Интересно е да се отбележи, че д-р Д. Вачов намира програмата, изработена от „консерватора Теодоров“, като твърде „либерална, неосъществима и радикална“, поради което я подписва едва дни преди изборите¹⁰. Димитър Вачов, като либерал радославист, е съвсем логично, че участва в коалиционната листа в такъв знаков град какъвто е Русе. „Трябва да се подчертае, че макар и пробойните в коалиционното единство вече да са видни, там, където владее духът на Съединената легална опозиция и единството продължава, резултатите са изключително добри за кабинета“¹¹. Общото между двамата политици е не само адвокатското им поприще в съдебния район на Русенския апелативен съд и опозиционната им дейност, а и по нататъшната им политическа кариера. И двамата достигат до високия пост на председател на Народното събрание. Теодоров на VIII ОНС, а Вачов на X, XVI и XVII ОНС.

Това, с което програмата на Т. Теодоров се отличава от правителствената, е разделът за външната политика. Тя е публикувана

на 1 септември 1894 г. във в. „Народна воля“. След дипломатичното и традиционно изказване за приятелски отношения с всички държави и особено със Султана се настоява за възстановяване на отношенията с Русия, на която българите дължат своето освобождение. Подобно на програмата на пловдивските съединисти от август 1894 г., Т. Теодоров открито и ясно обявява своите схващания за българо-руските отношения – подобряването им, което изключва каквото и да било накърняване на националната самостоятелност. С тази си програма той не търси популизъм; от нея лъха искрено желание за промени. В трудния път на народен представител и партиен лидер Т. Теодоров смело защитава декларираните идеи, особено що се отнася до несменяемостта на съдиите и въвеждането на административно правосъдие. В септемврийската си програма Т. Теодоров умело вплита някои конкретни икономически и политически искания на жителите на Русе за построяване на централна жп линия, наказване на всички злоупотреби и престъпления чрез властта, извършени по време на управлението на Ст. Стамболов, които по-късно влизат в пленарната зала на Парламента като инициативи на русенските депутати¹².

Родният град на Т. Теодоров също издига кандидатурата му за народен представител, заедно с тази на д-р Д. Моллов. На 11 септември 1894 г. Теодор Теодоров е избран и в Русе, и в Елена. Избира да стане народен представител от Русе. Така той става депутат в VIII ОНС, с което се слага началото на неговата възходяща политическа кариера.

Изборните резултати дават облика на новия парламент, който е първият многопартиен след седем години. В събранието се озовават всички политически организации, които имат реално присъствие в обществото. Надмощие получават привържениците на управляващите – дейци от бившата Консервативна партия и южнобългарските съединисти. Едни от основните обществени нагласи и очаквания от VIII ОНС, са за демократизиране на страната и „помирение с Русия“. За председател на VIII ОНС, на 15 октомври 1894г. по време на първото му заседание с 102 гласа е избран Т. Теодоров, а за подпредседатели: съединиста д-р Янкулов и цанковиста д-р Ст. Данев. Останалите претенденти за председателския пост д-р П. Минчович (бивш консерватор и председател на бюрото на Народната партия) и

Д. Вачев (радославист) получават съответно 40 и 2 гласа¹³. Прави впечатление, че двама от претендентите за председателския пост – Теодоров и Вачев, са от една и съща избирателна листа тази в Русе. „Тоя вот очерта политическата физиономия на новото народно събрание”¹⁴. Ето как Велчо Велчев, един от най – видните противници на Стамболов и дългогодишен привърженик на Народната партия обобщава образа на новоизбрания председател на Народното събрание: „Т. Теодоров беше нов човек в политическия живот; той стъпваше за пръв път в Събранието, но беше се проявил с ораторски дарби в процеса на Климент и с енергично перо във в. „Народна воля”, редактиран от него и от д-р Вачев в Русе през последната година от Стамболовото властване. Той принадлежеше към русофилските консерваторски среди”¹⁵.

Встъпителната реч на Т. Теодоров като председател на VIII ОНС е кратка и протоколна. Той благодари за оказаното доверие и изказва надежда, че ще получи подкрепа при изпълнението на своите задачи¹⁶.

Под председателството на Теодор Теодоров VIII ОНС развива голяма дейност – създават се парламентарни комисии и се обсъждат общо 64 закона. „Внесените от правителството и от отделните депутати законопроекти са два вида: от политически и от стопански характер. С първата група актове се цели да се накажат беззаконията и да се възстанови нарушенията от предишния режим справедливост и конституционен ред. Втората група закони засягат развитието на икономиката”¹⁷.

На 23 ноември 1894 г., по време на XXIV заседание на VIII ОНС, Теодор Теодоров напуска председателското си място, за да се изкаже по предложение на народния представител Атанас П. Краев, от либералите радослависти. Поводът е скандал и последвалата физическа разправа, които са станали в Народното събрание между студент, дошъл да слуша дебатите в парламента и инспекторът на жандармерията Морфов. Депутатът иска от председателя да заеме позиция и да не се допуска военна сила изобщо в Народното събрание, както всъщност е по Правилника за Вътрешния ред на Народното Събрание. Според Теодор Теодоров Събранието и в частност народните представители не трябва да се ангажират с въпроси от личен

характер и най-вече с такива, които са в прерогативите на съда. “Ние ако вземем да изказваме съжаление за всички шамари и всички случки станали по улиците на Столицата, тогава на какво ще се обърне Събранието? Аз мисля, че подобен ред на удовлетворение е свършено нелогичен и не е естествен. Остава наистина на Събранието да вземе каквото ще решение, но мисля че никак не е добре и никога не трябва да се допуска в бъдеще да стават на тая трибуна подобни дискусии. Който излиза на трибуната, трябва да уважава тая трибуна; тя е място свято, където народните представители изпълняват известни задължения, предвидени в Конституцията и законите на страната и нека за напред г-да народните представители да не си приписват задължения на адвокати да защитават лица, които сами могат да си вземат защитници и да се явят и да се защитят пред съдилищата на Княжеството”¹⁸. С този политически дебат се онагледява ролята и мястото на парламентаризма в политическия живот на страната.

На 28 ноември 1894 г. Народното събрание обсъжда законопроекта относно престъпленията срещу княза и неговото семейство. В края на бурните дебати председателя Теодор Теодоров взема думата по основни спорни моменти. Според народния представител Трайко Китанчев този закон не е нужен, тъй като през 1883 г. вече е приет такъв. Оборвайки го Теодоров пояснява, че през 1883 г. законът е направен „преди държавният глава в България се представляваше от едно лице само, което нямаше семейство; а сега обстоятелствата са изменени и има нужда от един закон, който да охранява в еднаква степен, както личността на Княза, така и неговото семейство”¹⁹. Понататък председателят на Парламента оборва и другото обвинение на Тр. Китанчев, относно предвиждането на смъртно наказание в законопроекта, това според Тр. Китанчев е основателна причина целия законопроект да бъде отхвърлен. Теодоров категорично заявява, че строгостта на наказанията, предвидени в един законопроект, не може да бъде причина да се отхвърли законопроекта.

Друг депутат, с който Теодоров влиза в пряк спор относно същия законопроект е първият депутат – социалист в парламента Янко Сакъзов. Тук се търси сходство в ролята на армията през 1883 г. и в настоящия момент. „Армията, казва Теодоров, дава клетва, че ще

пази Княза и отечеството; тя произхожда от този народ, който поддържа както и Княза и следователно, когато тя поддържа Княза, когато тя пази отечеството, тя изпълнява най-висшата своя задача, тя отговаря на най-високото свое предназначение⁴²⁰. Позицията, която заема Т. Теодоров по отношение на княза, категорично подчертава неговата идеологическа същност. Подкрепата на монархическия институт разкрива неговата консервативна нагласа и ориентация. Характерно за българските консерватори е, че те търсят в монархическия институт опора и съдействие за засилване на собствената си власт, за осъществяване на политическите си амбиции.

Веднага след обсъждането на Законопроекта за престъпните деяния срещу особата на Княза се обсъжда и гласува от народните представители Законът за изменение размера на общинските и окръжни върхнини (емляк). Това е част от икономическите закони, които предизвикват дискусии сред депутатите, повече от двайсет оратори вземат думата по въпроса. Според председателя въпреки това не се е стигнало да изясняване необходимостта от промените в този закон. Воден от позицията, че лицата, които плащат патент са в повечето случаи търговци, еснафи, т.е. със свободни професии и те ще могат по-лесно да понесат това по-тежко облагане от колкото земеделците. Така, от една страна, косвенно се облекчава положението на земеделците, а от друга страна, с увеличаването на приходите от по-високите данъци ще се подобри финансовата стабилност на общините и окръжията. На второ място той се обявява за изричен запис в закона, че „Тия върхнини, както и всичко други, които се предвиждат в специални закони, заедно взети, в никакъв случай не могат да надвишават 50 % върху преките данъци – да се сложи граница или юзда на слабостта на окръжните и общински съвети, да не обременяват хората“⁴²¹. Прогресивното социално-икономическо облагане, което е характерно за консервативните среди напълно кореспондира с неговата нагласа на модернизатор.

В края на годината в Народното събрание се дебатира по повод гласуването на гражданската листа на Княза. Опозицията се обявяват против увеличаването на гражданската листа от 600 000 лева на 1 000 000 лева. Като основен аргумент срещу техните доводи, че икономическото положение на страната не позволява подобно увели-

чение Т. Теодоров изтъква факта, че след Съединението населението на България нараства от 2 на 3 милиона души, както и фактът, че бюджетът с течение на годините се е увеличил двойно²².

Основният проблем, който се обсъжда от депутатите в края на годината е бюджетът за следващата 1895 г. В частта за Народното събрание председателя взема думата и по-специално относно представителните разходи на Бюрото на Парламента, които са в размер на 400 000 лева., с което се онагледява поредният популизъм сред управляващите: „Що се касае до моите дневни пари, казва Теодоров, искам да кажа, че аз не съм вземал дневни пари, а съм вземал досега само представителни, защото в закона има неяснота върху това. Г-н Такев иска да се откажа от дневните пари. Не само от дневните, но и от представителните аз се отказвам. Ако съм дошъл тук, г-да представители, в Камарата, то не е нито за дневните пари, нито за представителните 3000 лева. Материалните жертви, които правя, са много по-големи от тия, ако изгубя представителните 3 000 лева и дневните си пари. Заради това аз се отказвам, стига само Народното събрание да намери, че това е в интерес на икономията, която то мисли да прави, и ако това бъде в сила за всички г-да председатели“²³.

По традиция както всяко Народно събрание и VIII ОНС съставя комисия, която да инспектира сметките на предходното народно събрание. На 19 и 20 декември 1894 г. комисията натоварена да прегледа сметките на VII ОНС излага своя доклад. Според него на VII ОНС са отпуснати и похарчени 439 559, 90 лева. Едно от нарушенията, които се установява е, че Бюрото, т.е. бившите председатели Димитър Петков и Георги Живков, са усвоили по 3000 лева представителни средства вместо да разполагат двамата общо с тази сума. Второто нарушение е наличието на една сума от около 7000 лева. Тази сума е била изтеглена от председателя от сметка на Българска народна банка. Не е ясен произходът на тези средства и причината да бъдат изтеглени. Комисията открива и системни злоупотреби при отпечатването на Стенографските дневници. Става ясно, че председателите на парламента са теглели по 50 – 60 000 лева, с които са плащали на частни лица срещу разписки за отпечатването на стенографските дневници и други печатни издания на Парламента. Въпросните разписки, както и документи, свързани с тази дейност на

събранието в Сметната палата липсват. След разискване от страна на народните представители, Т. Теодоров излиза с предложението да се състави тричленна комисия, която да има за основна цел по-нататъшното разследване на злоупотребите в срок от два месеца и виновните лица да бъдат подведени под съдебна отговорност за деянията си. Депутатите приемат това предложение, като в състава на комисията влизат д-р Стоян Данев, Вълко Нейчов и Никола Д. Антикаров²⁴. Това е втората анкетна комисия след тази, която се съставя по искане на беленският народен представител Георги Губиделников, относно злоупотребите по време на управлението на Стамболов. Дебатите относно тази комисия са на 24 ноември 1894 г., но тогава заседанието се ръководи от заместник-председателя на парламента д-р Стоян Данев. Въпросите, които повдигат анкетните комисии, се отлагат във времето и до реално търсене на политическа отговорност не се стига. Двете комисии имат за цел не толкова намирането на истината, колкото да създадат условия за натиск и контрол върху опозицията²⁵. Дейността на бившия Стамболов кабинет попада под силата на приетия на 21 декември 1896 г. от IX ОНС закон за всеобща амнистия за всички политически престъпления, извършени от 24 декември 1883 г. до 15 декември 1894 г.

Теодор Теодоров взема активно участие в една от най-важните външнополитически задачи на кабинета на д-р Константин Стоилов – международното признаване на княз Фердинанд. Смъртта на император Александър III през есента на 1894 г. променя до известна степен поведението на българското правителство. Създава се възможност кабинетът да демонстрира на практика благоразположението си към Русия и да влезе в контакт с петербургското правителство, нещо, което до този момент не било направено. По предложение на К. Стоилов Народното събрание вдигнало заседанията си, отслужена била панахида в катедралната църква в София с участието на цялото дипломатическо тяло²⁶.

От пролетта на 1895 г. до София достигат неофициални съобщения от страна на руската дипломация, че въпросът за помирението с Русия е вече назрял, че моментът е много подходящ за това, че князът щял да бъде признат от Русия веднага щом една българска делегация, изпратена от Народното събрание, пристигне в Петербург

и т. н.²⁷ След дълги обсъждания и колебания съставът на българската депутация, която има за задача да положи венец на гроба на покойния цар Александър III, бил определен. В състава и влизат Т. Теодоров, депутатите Иван Вазаов, д-р Д. Моллов, д-р Панталей Минчович, Панталей Наботков и Иван Ст. Гешов, митрополит Климент и архимандрит Василий. Делегацията по своя състав е смесена, в нея вземат участие както представители на парламентарно представените политически среди, така и на обществено-църковните. Митрополит Климент най-общо е представител на българското духовенство и в този момент играе изключително важната роля на посредник в тази чисто политическа мисия. Никак не е случайно, че именно върху него пада изборът на управляващите среди. Както посочва и Петко Петков, в своята книга Климент Браницки и Търновски (Васил Друмев) – архиерей и държавник 1878–1901²⁸, именно той застава начело на делегацията. От ноември 1886 г., когато се скъсват дипломатическите отношения между България и Русия до настоящия момент Климент Търновски е верен привърженик на помирието, без да настоява извършването му да стане на всяка цена. Неговите политически убеждения за възстановяване на отношенията между двете страни са и причина за преследването и репресирането му от правителството на Стамболов. По тази причина част от политическите противници на Стамболов, които са и негови защитници – К. Стоилов, Т. Теодоров, П. Пешев, Ст. Данев – виждат в негово лице още през 1893–1894 г. онази личност, ползваща се с авторитет, която може да послужи като посредник при възстановяването на двустранните отношения²⁹. Необходимо е да се разграничи ролята на Климент и тази на Теодор Теодоров. Климент Търновски взема водеща роля, но като духовно лице. Това става ясно след запитване от страна на Теодоров и Стоилов чрез окръжния управител в Търново П. Горбанов дали ще вземе участие в депутацията. Той заявява на Горбанов, че за да бъде член на депутацията трябва да получи разрешение от Св. Синод за напускане на епархията си и паспорт³⁰. Депутацията заминава от България формално не с политически цели, поднасяне на венец на гроба на император Александър III, и като такава тя има нужда именно от водач какъвто е Климент Търновски. Безспорен е и фактът, че на практика реалните цели, които преследва, са чисто политически

– помиряването с Русия, и тук се явява водещата държавно-политическа роля на председателя на парламента.

Депутацията потегля на 15 юни 1895 г. с инструкция да действа за помирение и като отстъпка от българска страна да предложи покръстването на престолонаследника в източноправославна вяра. Този жест на разположение на българското правителство към Русия трябвало да изчисти пътя за възстановяване на нормалните отношения между двете страни и за признаване на Фердинанд³¹. „Моята задача – разказва по-късно Теодоров – беше: да убедя русите, че е необходимо за интересите на България и Русия отношенията им да се възстановят....“³² Готовността на българското правителство да покаже разположението си към Русия била приета със задоволство в Петербург. Руската позиция била предадена от Теодоров на Стоилов със следните думи: „Лобанов не изказва никакви условия за помирението, не влиза в преговори и не дава формални обещания; само дава съвети, както ви съобщих (за миропомазването), и вярва, че това щяло да улесни решаването на въпроса. Не иска обаче да се каже, че приемането на православието от княз Борис е условие, искано от Русия за припознаването, а да стане като акт на разположение към Русия и доказателство за промяна в политиката.“ Според Теодоров, ако императорът няма намерение да признае княза, е нямало да изисква промяна в религията на княз Борис. Ето защо и митрополит Климент, и Теодоров гарантирали осъществяването на този акт чрез оказване на известен натиск върху Фердинанд. Теодоров бил особено категоричен – покръстването щяло да се осъществи през месец септември 1895 г.³³

На срещата на руския министър на външните работи А. Лобанов-Ростовски с българската делегация (24 юни 1895 г.), е бил поставен от руска страна и въпросът с македонските чети в България. Без да се съмнява в безспорната политическа мисия на делегацията Лобанов упреква депутатите, че изпращаните през последно време чети от българска страна в Македония само ще усложнят този заплетен международен въпрос. Теодоров се опитва да защити правителството на К. Стоилов като декларира неговата неангажираност с четническите акции, които отдава на самодейността на някои отчаяни македонски патриоти, но не успява да убеди руския министър в истинността на думите си³⁴.

С посредничеството на Лобанов българската делегация е приета на 5 юли 1895 г. от император Николай II. Според Теодоров твърде окуражителни били и „историческите“ думи на императора казани на депутацията: „Надявам се, че в скоро време ще се възстановят същите добри отношения, както по-рано“³⁵.

Труден път извървяло българското правителство, докато получи от Фердинанд съгласие за осъществяване съвета на царското правителство. Още на връщане от Петербург по искане на Фердинанд председателя на парламента го посетил в Карлсбад, където в продължение на четири часа го запознал с разговорите в руската столица. Най-важният пункт в този доклад безспорно бил въпросът за религията на престолонаследника. На тази среща Теодоров е сам и като политическо лице предава на българския владетел перспективите за нормализирането на отношенията между България и Русия³⁶. Още повече че Фердинанд след като потърсил и мнението на Стоилов по този въпрос на 13 юли 1895 г. получил отговор от министър-председателя, че миропомазването било необходимо не само за помирието с Русия, но и като средство за утвърждаване на династията в страната. Следователно съобщението на Т. Теодоров за руския съвет за покръстването на престолонаследника не изненадало ни най-малко Фердинанд, който даже имал и мнението на Стоилов по този въпрос³⁷.

На 24 октомври 1895 г. в Народното събрание депутатите обсъждат отговора на Тронното Слово, относно помирието с Русия и посещението на българската делегация в Русия за полагане на венец на гроба на император Александър III. Депутатите Михаил Такев и Атанас П. Краев отправят редица критики относно решенията, които е взело Народното събрание и в частност председателят Теодор Теодоров. Депутатът от Либералната партия А. Краев смята, че на Народното събрание и на цялата общественост не е било обяснено и разяснено за целите на депутацията: „...на българския народ не се обясни, по какъв начин беше сформирана тази депутация, какви инструкции са и били дадени от страна на правителството, какво е направила в Русия и какви са тези доказателства, които иска Русия от нас, че искрено желаем да подобрим отношенията си с нашата Освободителка“³⁸. Депутатът от Демократическата партия Михаил Такев също настоява за разяснение относно депутацията: „Моля да ми се каже:

кой е избрал тази депутация? Дневниците са тук и г-да народните представители ще видят, че ние не сме постановявали такова нещо..... ние не сме гласували за никаква депутация и за нас официално никаква депутация не съществува⁴³⁹. По този повод Теодоров подробно разяснява защо депутацията е заминала между двете сесии на Народното събрание, за избора на делегатите и т.н. „Известно ви е, г-да народни представители, че миналата година, в XIII заседание, на 7 ноември, Народното събрание по мое предложение, като негов председател взе единодушно решение, да положи от името на българския народ един златен венец върху гроба на покойния Цар-Миротворец Александър III и чрез този знак да изкажем чувствата на горест и съболезнование, които изпитва българския народ, заедно с руския, за тежката загуба, която е настигнала императорското семейство. Народното събрание при вземането на това решение не избра депутация из средите си, не указа лицата, които трябва да изпълнят това негово решение, нито пък определи срока, в който да бъде изпълнено. Напротив, веднага след приемането на моето предложение, г-н Министър Председателя стана и заяви, от името на правителството, че напълно поддържа направеното от председателя предложение и че правителството на негово царско височество се натоварва с изпълнението на това решение, нещо което се прие от Народното събрание без възражение.”⁴⁴⁰ По-нататък той разяснява, че според Правилника на Народното събрание, през времето когато то не заседава, се представлява от неговото Бюро. Самият той е сметнал, че е ненужно свикването на депутатите „което е свързано с толкова формалности, което влече след себе си и много разности, само за едничката цел, за да избере депутация беше излишно”⁴⁴¹. Що се отнася до избора на митрополит Климент, Теодоров пояснява: „в изпълнение на мисията, която имаше чисто религиозен характер, имаше място да бъде привлечено и поставено на чело едно лице от висшето наше духовенство, защото ние сме считали, че една от най-големите връзки, които ни свързва с руския народ, то е единството във вярата”⁴⁴². Когато идва момента да даде цялостната си оценка за мисията на делегацията той заявява: „Ние не можехме да имаме никаква политическа и дипломатическа мисия, по самото си качество на народни представители, защото Народното събрание контролира

политиката на държавата, но само то политика на води⁴³. Ето как той скрива истинските намерения от Народното събрание до постигане на крайната цел – помирението с Русия. Желанието на Стоилов било Фердинанд да вземе решението за покръстване на престолонаследника преди откриването на Втората сесия, за да не се създават подобни условия за интерпелации по въпроса, дискусии и усложнения. Сесията на Народното събрание обаче била открита и тъй като въпросът все още не бил решен се стига до изложените по-горе дебати.

На 22 януари 1895 г. в Търново се провеждат допълнителни избори след края на Първата редовна сесия на VIII ОНС. Чрез тях се попълват 6 касирани и 14 освободени народни представители. „Вотът е поверен на полицията, под погледа и контрола на парламентарния шеф⁴⁴. Теодоров е свидетел на сблъсъците между правителствените привърженици, тези на Стамболов и социалистите. Резултатите в Търново са от изключителна важност в борбата на управляващите със стамболовистите. На 6 януари 1895 г. привържениците на Стамболов организират манифестация по случай празник на княгинята. Този акт дава повод и основание на властта да ги обвини във вдигане на бунт. В Търново, Народната партия няма влияние и дейността и е насочена към селските избиратели. В деня на изборите 3000 души от селата пристигат в града и с подкрепата на полицията нанасят удар върху свиканите с църковните камбани на митинг граждани, който завършва със 17 ранени от полицейските шайки и услужливо приготвените 6 коли дървен материал, превърнал се мигновено в сони. Цялата опозиция задружно протестира не само в деня, а и в следващите месеци⁴⁵. На заседание на Народното събрание на 3 ноември 1895 г. се разисква т. нар. Търновски избор. Докладчикът Йови Воденичаров представя на депутатите няколко оплаквания от избиратели от Търново в деня на изборите и след това. Депутатът Никола Габровски протестира от името на Търновските граждани против полицейските и насилствени избори и настоява те да бъдат касирани, тъй като са неправилни и незаконни. „Г-н Теодоров, председател на народното събрание, беше дошъл няколко дена преди избора и придружен от стражи е ходил да агитира из селата..... Той експлоатираше с положението си председател на народното събрание, като е

говорел навсякъде, че правителството иска Гайдов да се избере и друг няма да допусне⁴⁶. В отговор на обвиненията на Габровски, Теодоров взема думата и дълго и обстойно оборва неговите твърдения. „Казват, че от други околии са били дошли хора и те са дошли в Търново. Законът счита това за нарушение, ако са дошли при бюрото и са гласоподавали; но и не само, ако са гласоподавали, но и ако са влезли в избиращото място, където става избора, също се счита за противозаконно. Законът счита за нарушение, ако са влезли в зданието на избора неизбиратели и са гласоподавали, но не и ако са били на площад Баждарлък⁴⁷. След дългите и язвителни спорове около т.нар. Търновски вот се стига до признаване на изборните резултати, а мнозинството в парламента се консолидира.

Назрява решаването на въпроса за признаването на княз Фердинанд. След дълги увещания в присъствието на министрите Стоилов, Григор Начович и Рачо Петров, Фердинанд се съгласява да приеме искането за миропомазване. На практика обаче до самото покръстване се очертавал дълъг път, тъй като княза не бил напълно убеден в своето решение, той все още не бил получил подкрепата на Папата и семейството на Мария Луиза, които са против покръстването на престолонаследника. Правителството нямало намерение да праща нова делегация в Русия, нито пък да внесе нов закон за амнистията, тъй като офицерския въпрос е оставен за бъдещето. То обаче нямало и намерение да отстъпва. В резултат на трудностите които възникват пред управляващите в София министър – председателя записва в дневника си: „От мълчанието ми (на княза) заключавам, че не ще стоят добре работите, че ще стигне утре вечер и ще се мъчи да ни убеждава да следваме управлението без миропомазване.....Начович е на мнение той и аз да излезем от министерството, а Тодоров да състави ново министерство. На 20 януари 1895 г. след завръщането си в София и проведени дълги разговори с К. Стоилов той най-накрая се съгласил да извърши миропомазването и натоварил министър-председателя да изготви прокламация към народа⁴⁸.

На 31 януари 1896 г. Теодор Теодоров присъства на тържествен обяд в чест на Негово Блаженство Българския Екзарх Йосиф I. Покъсно заедно с Княза посрещат в столицата лично княз Голенищев-Кутузов, който е упълномощен да представлява руския император

Николай II на миропомазването на престолонаследника. Организиран са тържествена вечеря и гала представление в салона на Военното училище на популярната за това време актриса Мадам Жюдик⁴⁹.

На 2 февруари 1896 г. престолонаследникът е покръстен от екзарх Йосиф. Актът е последван от признаване на княза за законен владетел на България от Русия, Турция и останалите Велики сили. С този символичен акт се възстановяват руско-българските политически отношения. Така правителството на Константин Стоилов успява да изпълни своята най-голяма задача⁵⁰.

Въпреки очакванията за стабилизация, затрудненията на кабинета се увеличават и зачестяват частичните реконструкции. Курсът на приятелство с Русия предизвиква оставката на Гр. Начович, който през февруари напуска Министерството на външните работи и изповеданията, а през юли „по здравословни причини“ окончателно излиза от кабинета. К. Стоилов поема външното министерство (12 февруари 1896 г.)⁵¹. С княжески Указ от 10 февруари 1896 г., председателят на VIII ОНС Теодор Теодоров се назначава за Министър на Правосъдието⁵². Така се стига до края на неговото парламентарно шефство. На практика ползотворната му парламентарна кариера е предпоставка за министерската му такава.

* * *

За времето когато Теодор Теодоров заема поста председател на Народното събрание той се изявява като изключително ловък политик и надарен оратор. Като такъв той играе ролята на трети основен политически фактор в страната, след Княза и министър-председателя. Непримириим враг на либералите и лично на Стамболов, с безспорния си авторитет на консерватор и твърд народняк русофил той израства на политическата сцена в момент когато в страната има, както обществена, така и държавно-политическа основа. Не е случаен фактът, че веднага след приемане оставката на К. Стоилов на 5 декември 1894 г. князът повиква председателя на камарата, за да се консултира по въпроса за кандидатурата на бъдещия министър-председател. Тогава председателят на Народното събрание го посъветва да възложи мандата отново на К. Стоилов, тъй като той единствен бил в състояние да работи с настоящата камара⁵³. Факт, който на практика показва как функционира парламентарната процедура.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Николова, В.** Между консерватизма и либерализма. Народната партия 1894–1920. С, 2004; **Николова, В.** Народната партия и буржоазната демокрация. Кабинетът на Константин Стоилов 1894–1899. С., 1986; **Николова, В.** От извисяването до изпепеляването – моменти от политическата дейност на Теодор Ив. Теодоров. – Сб. в памет на Радослав Попов. С., 2005; **Николова, В.** Рада Герова-Теодорова (1875–1963) и превратностите на съдбата. – Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив, 2009; **Николова, В.** Образование на правителството на Константин Стоилов (1894 г.). – Векове, 1981, кн. 5; **Николова В., Саздов, Д.** Програми, програмни документи и устави на буржоазните партии в България 1879–1918. С, 1992.

² **Теодоров, Ив.** Балканските войни (1912–1913 г.). Исторически, дипломатически и стратегически очерк. Теодор Теодоров – Парламентарният лъв. С., 2007.

³ **Трифенова, Т.** Теодор Теодоров – ранна обществена и опозиционна дейност в Русе (1886–1894 г.). – Алманах за историята на Русе. Русе, 2002, с. 481–489.

⁴ **Пешев, П.** Исторически събития и деятели от навечерието на освобождението до днес. С., 1993 с. 299–300.

⁵ **Трифенова, Т.** Пос. съч., с. 486.

⁶ **Николова, В.** От извисяването до изпепеляването..., с. 245.

⁷ **Николова, В.** Между консерватизма и либерализма..., с. 32.

⁸ Пак там, с. 31.

⁹ Цит. по: **Трифенова, Т.** Пос. съч., с. 486.

¹⁰ Цит. по: **Трифенова, Т.** Пос. съч., с. 487.

¹¹ **Палангурски, М.** По българските парламентарни избори (1894–1913 г.). В. Търново, 2011, с. 37.

¹² **Николова, В.** От извисяването до изпепеляването..., с. 245–246.

¹³ Пак там, с. 246.

¹⁴ **Велчев, В.** Страници от новата ни политическа история. С., 1924, с. 86.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ **Николова, В.** От извисяването до изпепеляването..., с. 246.

¹⁷ **Стателова, Ел., Грънчаров, Ст.** История на нова България 1878–1944, Т. III. С., 2006, с. 134.

¹⁸ Стенографски дневници на VIII ОНС, първа редовна сесия, XXIV з., с. 600.

¹⁹ Стенографски дневници на VIII ОНС, първа редовна сесия, XXIX з., с. 731.

²⁰ Пак там.

- ²¹ Пак там, с. 743–744.
- ²² Стенографски дневници на VIII ОНС, първа редовна сесия, XXXIX з., с. 323–324.
- ²³ Пак там, с. 327.
- ²⁴ Стенографски дневници на VIII ОНС, първа редовна сесия, XLIV з., с. 817–829.
- ²⁵ **Палангурски, М.** Пос. съч., с. 53.
- ²⁶ **Попов, Р.** България и Русия (1894–1898 г.). С., 1985, с. 43.
- ²⁷ Пак там, с. 43.
- ²⁸ **Петков, П. Ст.** Климент Браницки и Търновски (Васил Друмев) – архиерей и държавник 1878–1901. В. Търново, 2000.
- ²⁹ Пак там, с. 338.
- ³⁰ Пак там, с. 345.
- ³¹ **Стателова, Ел., Грънчаров, Ст.** История на нова България 1878–1944, Т. III. С., 2006, с. 140.
- ³² **Давчева, Д., Овчаров, Св.** Лисицата и лъвът. Фердинанд I на фона на българската психологическа и политическа действителност 1886–1902 г. Т. I. С., 1994, с. 189.
- ³³ **Попов, Р.** Пос. съч., с. 111–112.
- ³⁴ **Петков, П. Ст.** Пос. съч., с. 350.
- ³⁵ **Попов, Р.** Пос. съч., с. 112.
- ³⁶ **Давчева, Д., Овчаров, Св.** Пос. съч., с. 188–190.
- ³⁷ Пак там, с. 114.
- ³⁸ Стенографски дневници на VIII ОНС, втора редовна сесия, IV з., с. 109.
- ³⁹ Пак там, с. 106.
- ⁴⁰ Пак там, с. 110.
- ⁴¹ Пак там.
- ⁴² Пак там, с. 111.
- ⁴³ Пак там.
- ⁴⁴ **Палангурски, М.** Пос. съч., с. 45–49
- ⁴⁵ Пак там, с. 50.
- ⁴⁶ **Попов, Р.** Пос. съч., с. 142–143.
- ⁴⁷ Стенографски дневници на VIII ОНС, втора редовна сесия, IX з., с. 247–248.
- ⁴⁸ Пак там, с. 267.
- ⁴⁹ Държавен вестник, бр. 34, 12 февруари 1896 г.
- ⁵⁰ **Николова, В.** Между консерватизма и либерализма..., с. 51.
- ⁵¹ Пак там.

⁵² Държавен вестник, бр. 34, 12 февруари 1896 г.

⁵³ **Николова, В.** Образуване на правителството на Константин Стоилов..., с. 54.

ЛИТЕРАТУРА

Държавен вестник, 1894 – 1896 г.
Стенографски дневници, VIII ОНС.

Велчев, В. Страници от новата ни политическа история, С., 1924.

Давчева, Д., Овчаров, Св. Лисицата и лъвът. Фердинанд I на фона на българската психологическа и политическа действителност 1886–1902 г. Т. I. С., 1994.

Николова, В. Между консерватизма и либерализма. Народната партия 1894–1920. С., 2004.

Николова, В. Народната партия и буржоазната демокрация. Кабинетът на Константин Стоилов 1894–1899. С., 1986.

Николова, В. Образуване на правителството на Константин Стоилов (1894 г.). – Векове, 1981, № 5.

Николова, В. От извисяването до изпепеляването – моменти от политическата дейност на Теодор Ив. Теодоров. – Сб. В памет на Радослав Попов. С., 2005.

Николова, В. Рада Герова-Теодорова (1875–1963) и превратностите на съдбата, Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив, 2009.

Николова, В., Саздов, Д. Програми, програмни документи и устави на буржоазните партии в България 1879–1918. С., 1992.

Палангурски, М. По българските парламентарни избори (1894–1913 г.). В. Търново, 2011.

Петков, П. Ст. Климент Браницки и Търновски (Васил Друмев) – архиепери и държавник 1878–1901. В. Търново, 2000.

Пешев, П. Исторически събития и деятели от навечерието на освобождението до днес. С., 1993.

Попов, Р. България и Русия (1894–1898 г.). С., 1985.

Стателова, Ел., Грънчаров, Ст. История на нова България 1878–1944, Т. III. С., 2006.

Теодоров, Ив. Балканските войни (1912–1913 г.). Исторически, дипломатически и стратегически очерк. Теодор Теодоров – Парламентарният лъв. С., 2007.

Трифенова, Т. Теодор Теодоров – ранна обществена и опозиционна дейност в Русе (1886–1894 г.). Алманах за историята на Русе. Русе, 2002.